

Recensies

Algemeen

Koldewij, Jos, Hermesdorf, Alexandra, Huvenne, Paul (eds.), **De schilderkunst der Lage Landen I. De middeleeuwen en de zestiende eeuw** (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006, 299 blz., ISBN 978 90 5356 809 5); Vlieghe, Hans, Kieft, Ghislain, Wansink, Christina J.A. (eds.), **De schilderkunst der Lage Landen II. De zeventiende en de achttiende eeuw** (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, 384 blz., ISBN 978 90 5356 833 0); Sillevius, John, Smets, Irene, Stumpel, Jeroen, (eds.), **De schilderkunst der Lage Landen III. De negentiende en de twintigste eeuw** (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, 286 blz., ISBN 978 90 5356 834 7).

Het is de tijd van historische overzichts- en verzamelwerken. De discussies over het gebrek aan historische kennis bij de gemiddelde Nederlander en over de canon van de Nederlandse geschiedenis hebben geleid tot een stroom aan publicaties die ons verleden toegankelijk maken voor iedere geïnteresseerde lezer. Zo verschijnt sinds 2006 bij uitgeverij Waanders *De kleine geschiedenis van Nederland*, een tiendelig overzicht van de vaderlandse geschiedenis, geschreven door Arie Wilschut en Ben Speet. In datzelfde jaar verschenen de eerste delen van de achtdelige reeks *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*, geschreven door onder andere Frits van Oostrom, Herman Pleij en Mieke Smits-Veldt (Amsterdam 2006-2010). De geschiedenis van de Nederlandse architectuur van de vroege middeleeuwen tot en met de twintigste eeuw werd beschreven in het vuistdikke *Bouwen in Nederland 600-2000* (Zwolle

2007), onder redactie van architectuurhoogleraar Koos Bosma. En dan zijn er nog de maar liefst vijftiendertigdelige, rijk geïllustreerde verzamelwerken *De geschiedenis van het boerenleven in Nederland* onder redactie van Jan Bieleman (Zwolle 2006-2008) en *Geloof in Nederland* (Zwolle en Utrecht 2008-2010). Kortom, nieuwe naslagwerken, lees- en bladerboeken in overvloed.

Gelukkig bleef de kunstgeschiedenis hierbij niet achter. In 2006-2007 verscheen *De schilderkunst der Lage Landen*, een driedelig overzichtswerk van de Nederlandse schilderkunst van het begin in de elfde eeuw, tot werk van Rob Scholte en Marlene Dumas uit de jaren negentig van de twintigste eeuw. Het gaat om een herziene en uitgebreide uitgave van een oorspronkelijke Italiaanse versie, getiteld *La Pittura nei Paesi Bassi* (Milaan 1997). Ieder deel is geschreven door drie kunsthistorici, in het totaal zijn dus negen specialisten betrokken. Dat kan ook bijna niet anders, want het onderzoeksterrein van de Nederlandse schilderkunst is de afgelopen vijftig jaar zo breed en veelomvattend geworden, dat alleen met specialisten op de deelgebieden gezorgd kan worden voor een overzichtswerk op niveau.

In zijn voorwoord schrijft Axel Rüger – directeur van het Van Goghmuseum in Amsterdam – dat *De schilderkunst der Lage Landen* ‘het eerste echt complete overzicht van de schilderkunst van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden’ is (I, 9). In hoeverre een overzicht ‘echt compleet’ kan zijn valt nog te bezien, want terecht stelt Rüger dat overzichtswerken zich noodgedwongen moeten beperken. Maar het blijft een feit dat een boekenreeks als deze er nog niet was. Een voorloper is *De Nederlandse schilderkunst van Van Eyck tot Van Gogh* door Gherardus Knuttel uit 1938. Daarnaast is er de twaalfdelige reeks *Kunstgeschiedenis der Nederlanden*, geschreven door diverse experts onder redactie van Hendrik Enno van Gelder (1937) en dat tot in de jaren zestig meermaals werd herzien en herdrukt. Beide overzichtswerken zijn

inmiddels sterk verouderd, zeker gezien de talloze boeken, artikelen en tentoonstellingscatalogi over uiteenlopende aspecten van de Hollandse en Vlaamse schilderkunst die sindsdien verschenen zijn. Uiteraard heeft ook de schilderkunst zelf zich in de twintigste eeuw verder ontwikkeld. Daarom is het goed dat dit nieuwe overzichtswerk er is, met daarin recente kunsthistorische kennis en inzichten.

De schilderkunst der Lage Landen is volgens Rügger bedoeld voor iedereen met interesse in de geschiedenis van de kunst, met name voor de beginnend kunstliefhebber, voor studenten of iemand die iets wil weten over een bepaalde periode of genre (I, 8). Eigenlijk zijn voor deze brede doelgroep de drie boeken alleen al waardevol vanwege de ruim 750 (kleuren)afbeeldingen die er in het totaal in zijn opgenomen. Wie alleen maar bladert en kijkt – dus nog zonder zich te verdiepen in artistieke en culturele achtergronden en de betrokken kunstenaars – krijgt al een goede indruk van wat Nederlandse kunstenaars hebben voortgebracht en hoe de Nederlandse schilderkunst zich in de loop van de eeuwen ontwikkeld heeft: de voortdurende verandering van kleur, vorm en schildertechnieken, de themakeuze, het streven naar drama of realisme, de weg naar abstractie in de twintigste eeuw. De drie delen vormen samen een prachtig platenboek met een rijkdom aan beeldmateriaal.

En voor wie gaat lezen, zijn de teksten ook bevredigend? Over het algemeen kan dit met een 'ja' worden beantwoord. De opzet is traditioneel: de boeken bieden een chronologisch overzicht van de schilderkunstige ontwikkelingen door de eeuwen heen, met het accent op grote kunstenaarsnamen en de bekende stromingen, de 'Vlaamse primitieven', Jheronimus Bosch, Pieter Bruegel, Rubens, Jordaens, Rembrandt, Vermeer, de Haagse School, Van Gogh, Mondriaan en Cobra. Grote verrassingen zijn er dus niet – of het moet de schilderkunst van de achttiende eeuw zijn, die zo lang veronachtzaamd is maar nu volwaardig meedoet. De teksten zijn helder en informatief, al dreigt hier

en daar het gevaar van de opsomming – waarschijnlijk voortkomend uit de gedachte dat in een overzichtswerk zoveel mogelijk kunstenaars aan bod moeten komen. In 'De schilderkunst in de zestiende eeuw' bijvoorbeeld, geschreven door Paul Huvenne, passeren soms een groot aantal namen in een hoog tempo de revue, zoals bij artistieke migratie (231-232), de leerlingen van de Antwerpse schilder Frans Floris (263-264) en de *Fiamminghi* in Italië (284-287). Wat moet de 'geïnteresseerde leek' met die overvloed aan kunstenaars die na een of twee alinea's alweer van het toneel verdwijnen? Beter was het geweest om keuzes te maken en grote lijnen te schetsen, dan de lezer zonder diepgang met namen te overvoeren.

Fascinerend is de allervroegste schilderkunst in de Nederlanden, die uitvoerig aan bod komt in het eerste deel geschreven door Jos Koldewey en Alexandra Hermesdorf. Zij beginnen hun verhaal met de oudste bewaarde monumentale schildering uit het midden van de elfde eeuw (in de Utrechtse Pieterskerk – helaas zonder afbeelding) en behandelen vervolgens de verschillende genres: miniatuurschilderkunst, grafschilderingen en de vroegste paneelschilderkunst. Ook besteden zij aandacht aan de positie van de veelal anonieme kunstenaar, de belangrijkste stedelijke kunstcentra in de veertiende eeuw, de schildertechnieken en de gebruikte materialen. Zo ontstaat een mooi beeld van de vroegste periode – iets wat naar mijn weten voor de Nederlanden nog nergens zo compact en overzichtelijk opgeschreven was – alvorens zij overgaan tot de veel bekendere vijftiende-eeuwse werken van kunstenaars als Jan van Eyck en Rogier van de Weyden.

Helder van opbouw zijn ook de delen over de zeventiende- en achttiende-eeuwse schilderkunst in het tweede boek. Hier vormen de specialismen van zeventiende- en achttiende-eeuwse kunstenaars het uitgangspunt: het historiestuk, portret, stillevens, landschaps- en architectuurschilderkunst, het genrestuk en dierstuk. Het blijkt een vruchtbare invalshoek waarmee de ontwikkeling van de diverse genres en het voortleven van beeldtradi-

ties goed gevolgd kan worden. Het deel over de Zuidelijke Nederlanden werd geschreven door Hans Vlieghe, auteur van onder andere *Flemish Art and Architecture 1585-1700*. In zijn bijdrage wordt weer eens duidelijk hoe Rubens de zeventiende-eeuwse Vlaamse schilderkunst beheerste. Ghislain Kieft tekende voor de schilderkunst in de Republiek en had daarmee geen eenvoudige taak, gezien de omvang van het onderwerp en het feit dat er al enkele overzichtswerken over de schilderkunst van deze periode bestaan (Bob Haak, *Hollandse schilders van de Gouden Eeuw* en Seymour Slive, *Dutch Painting 1600-1800*). Zijn bijdrage is echter bijzonder lezenswaardig, met aandacht voor afnemers van kunstwerken, atelierpraktijk bij Rembrandt en de contemporaine kunsttheorie. Kieft gaat kort in op de verhitte kunsthistorische discussies over 'verborgen betekenissen' die in veel zeventiende-eeuwse genrestukken bij wijze van zedenles verscholen zouden zijn. Hij maant tot voorzichtigheid en wijst erop dat er in de contemporaine kunsttheorie niets over picturale dubbelzinnigheden geschreven is.

Christina Wansink nam de achttiende eeuw in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden voor haar rekening en had vrijwel *carte blanche*. De Nederlandse achttiende-eeuwse schilderkunst werd lange tijd afgedaan als oppervlakkig en zoetsappig en krijgt pas vrij recent kunsthistorische aandacht. Toch blijkt uit haar stuk dat de achttiende eeuw wel degelijk een interessante kunstproductie had, die enerzijds wat betreft stijl en onderwerpskeuze wortelde in de zeventiende-eeuwse Vlaamse en Hollandse schilderkunst en anderzijds vernieuwend was. Omdat Wansink zowel de Zuidelijke Nederlanden als de schilderkunst van het Noorden behandelt, blijkt het verschil tussen de naar 'binnen gekeerde' schilderkunst van het Noorden, met burgerlijke portretten en genrestukken, tegenover internationale gerichtheid in het Zuiden.

In deel 3 schreef John Sillevius een voortreffelijke tekst over de schilderkunst van de negentiende eeuw in Nederland en België – de periode van

overheidsbemoeyenis met de kunstopleidingen, de Prix de Rome en Tentoonstellingen van Levende Meesters, de openstelling van het eerste kunstmuseum in Huis ten Bosch en later in de eeuw de trek naar buiten. Na hun beschouwingen over de twintigste eeuw besluiten Irene Smets en Jeroen Stumpel met: 'De schilderkunst zal zich ongetwijfeld handhaven in de eenentwintigste eeuw – de intrigerende vraag is h^oe.' Hier laat zich voelen dat de oorspronkelijke uitgave van *De schilderkunst der Lage Landen* in 1997 verscheen. Jammer dat bij de herziene editie de meest recente ontwikkelingen in de Nederlandse schilderkunst niet zijn 'meegenomen' en het verhaal nu eindigt in de jaren negentig van de vorige eeuw.

Tot slot: *De schilderkunst der Lage Landen* is voorzien van een register. Ieder tijdvak heeft een aparte literatuurlijst, al ontbreekt in deel 3 de literatuur voor de twintigste eeuw. De literatuur is alfabetisch geordend, maar op thema of kunstenaar was misschien beter geweest om de kunstliefhebber verder op weg te helpen. Deel 2 en 3 besluiten met 13 pagina's topografische kaarten en een tijdslijn, die vreemd genoeg in deel 1 ontbreken.

YVONNE BLEYERVELD, PIJNACKER

Thoen, Erik, en Molle, Leen Van, (eds.), ***Rural History in the North Sea Area. An Overview of Recent Research. Middle Ages-Twentieth Century*** (CORN-publication series 1; Turnhout: Brepols, 2006, 320 blz., ISBN 978 2 503 51005 7).

Deze bundel heeft weliswaar het nummer 'één' gekregen van de CORN-publicatie serie, maar is in werkelijkheid nummer acht. Er zijn immers al zeven eerdere nummers verschenen in deze reeks. Omdat deze bundel echter historiografische overzichten bevat, is zij altijd gepland geweest als nummer één en uiteindelijk ook als zodanig verschenen. CORN staat voor *Comparative Rural History of*